

С. В. СТЕПАНЕНКО

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІКИ. СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано взаємозв'язки політики та економіки. Досліджено вплив політичної кон'юнктури на економічні процеси, які відбуваються в державі. Наголошено на необхідності соціальної спрямованості економічної політики.

Ключові слова: політика, економіка, соціальна спрямованість, система, взаємозв'язки, суспільство.

Intercommunications of politics and economy are analysed. Influence of the political state of affairs is investigational oneconomic processes that take place in the state. It is inprocess marked on the necessity of social orientation ofeconomic politics.

Key words: politics, economy, social orientation, system, intercommunications, society.

Цілісність і динамізм суспільної системи визначається взаємозв'язком і взаємозалежністю політичної, економічної, та соціальної сфер життя. Саме в них реалізується багатоманітність людських взаємовідносин і сутність цивілізаційного розвитку. Тому раціонально буде вживати поняття економічної політики, під якою розуміють взаємопов'язану систему довгострокових і поточних цілей економічного розвитку, що визначені державою, комплекс відповідних державних рішень і заходів, спрямованих на досягнення цих цілей з використанням державної влади у сфері економіки.

Збалансований розвиток економіки передбачає послідовний розвиток соціальної сфери. Проте державне регулювання ускладнюється глибокою економічною кризою, політичною невизначеністю, обмеженістю бюджетних ресурсів – все це негативно позначається на розробці та реалізації стратегічних пріоритетів соціального розвитку України, що зумовлює необхідність підвищення ефективності та дієвості механізмів державного регулювання.

Проблемам взаємозв'язків політики та економіки і їх впливу на соціальну сферу присвячено роботи таких вчених, як В. Бортніков [2], В. Гаврилишин [3], Є. Головаха [4], В. Горбатенко [6], М. Горлач [7], В. Кремень [7], О. Скакун [13].

Серед інших досліджень, присвячених даній проблематиці, можна зазначити роботи таких авторів, як Л. Кузьменко [10], В. Кублік [9], О. Гриневецька [8] та ін.

Метою дослідження є аналіз взаємозв'язків політики і економіки, удосконалення ефективності їх функціонування, оптимізація соціальної спрямованості економічної політики держави.

Поняття економіка складне, багаторівневе і багатогранне. Воно утворюється з – грецького *oikos* (ойкос) – будинок, господарство і *nomos* (номос) – закон,

правило, тобто закони, правила ведення домашнього господарства. Економічна політика народжується разом з державою, покликаною забезпечити захист інтересів різних соціальних спільностей. Економіка первинна, визначає напрям діяльності політичних інститутів: уряду, політичних партій, громадських організацій. Суб'єкти господарювання структуруються в різні соціальні спільності зі своїми, специфічними тільки властивими спільності інтересами, переважно економічними. За будь-якою дією – індивідуальною чи суспільно значимою – стоять інтереси. Відстоювати їх в умовах плюралістичного суспільства, потрібні відповідні організаційні форми – політичні партії, чи рухи, громадські організації, що виступають виразниками інтересів класів і соціальних спільностей. Не може бути політичної партії, що виражає інтереси всього народу. В умовах вільної економіки і найманої праці, одні соціальні спільності більше, а інші менше здатні збільшувати і відстоювати свої інтереси. І хоча у відкритому суспільстві суперечності інтересів не стають антагоністичними проте, іноді можуть проявлятися досить гостро. Арбітром, що утримує протиборство соціальних спільностей у межах цивілізованості, що забезпечує певний баланс їх інтересів, виступають держава, уряд. Економічний процес формування і реалізації інтересів диктує урядовим структурам відповідну соціальну політику, спрямовану на узгодження суперечностей. Інакше виникають соціальні катаклізми, що загрожують основам існування держави. Усе це і дає підставу вважати політику концентрованим відображенням економіки, яка, у свою чергу, повинна мати соціальну спрямованість [7].

Економіка – одна зі сторін матеріального виробництва в широкому значенні цього поняття, друга сторона – соціальна сфера суспільства, що забезпечує існування і відтворення фізичного життя людини. Взаємодія цих сторін матеріальних відносин є об'єктивною основою формування різноманітних політичних чинників, що регулюють цей процес.

Політика – це система відносин між людьми та їх об'єднаннями з приводу влади, держави, демократії. Боротьба за владу та її утримання, участь у справах держави, формування і функціонування інститутів демократії – це сфера політики. Політика з'явилася разом із державою. Інші суб'єкти політичної системи (партії, громадські об'єднання тощо) формувалися поступово, набуваючи навички впливу на розробку і здійснення політики. Політика може проводитися в різних територіальних рамках – держави, регіону, області, міста, району тощо. Ми розглядаємо політику держави, яка має бути визначена як стратегічний курс держави. Держава відповідальна за реалізацію політичного курсу, який повинен відповідати інтересам суспільства [13].

При аналізі політичних систем різних суспільств слід урахувати як системні властивості різних політичних явищ, так і сталі взаємозв'язки між ними, а саме:

– інвайроментальні (взаємозв'язок середовища і системи); інституціональні (організаційні властивості елементів системи — держава, партії, громадські організації, масові об'єднання, які беруть участь у політичному житті);

– регулятивні (правові і політичні норми як нормативні основи діяльності інститутів системи); комунікативні (внутрішні системні властивості і зв'язки та відносини); функціональні (політичний режим і процес, що складаються в результаті діяльності з елементів системи);

– культурно-творчі й ідеологічні (політична культура і свідомість); рольові (призначення політичної системи як цілого у суспільному житті окремої країни і на міжнародній арені, а також роль окремих елементів політичної системи) [2].

Політична система становить складне і специфічне явище в життєдіяльності суспільства, з внутрішньо організованими зв'язками і властивостями елементів.

Аналіз політичної системи дає змогу розкрити її структуру. Це – внутрішня організація цілісної системи як специфічного способу взаємозв'язку і взаємодії компонентів, що її утворюють; стійка впорядкованість елементів; закономірні зв'язки між елементами. Структура дає змогу зрозуміти, яким чином організоване системне ціле.

Першим фундаментальним елементом політичної системи суспільства є політичні відносини між індивідами, соціальними та етнічними групами, націями, державами, державою і громадянами, громадянами і їх організаціями щодо влади, вироблення і здійснення політики. Тут політична діяльність виступає формою функціонування політичних відносин. Вона є усвідомленою, цілеспрямованою діяльністю соціальних суб'єктів з реалізації своїх політичних інтересів в конкретній політичній діяльності людей, їх соціальних груп, громадсько-політичних об'єднань.

Також важливим елементом політичної системи виступає політична організація суспільства, що включає: державу та її установи, політичні партії, громадсько-політичні організації і рухи, трудові колективи з своїми органами самоврядування.

Важливим елементом політичної системи є політична свідомість як невід'ємний компонент політичної діяльності людей. Вона являє собою відображення політичного життя суспільства в ідеях, поглядах, уявленнях, традиціях, соціально-політичних почуттях людини, соціальної групи, нації, народу.

Значну роль у політичній системі відіграє політична культура, яка характеризує якісний стан політичних відносин і діяльності в суспільстві, а також розкриває ступінь соціально-культурного розвитку людини та міру її активності у перетворенні політичної дійсності [6].

Сьогодні в Україні система політичних цінностей виявилась у функціонально-інструментальній залежності відносин до ринкової економіки і тісно взаємопов'язана з процесом формування соціально-економічних цінностей. Такі цінності, як свобода, справедливість, рівність перебувають у прямих залежності від ринку і приватної власності. Більш того, ринок і приватна власність стали тією ідеологізованою метою – цінністю, спираючись на яку, влада намагалася і намагається утвердити свою легітимність. У результаті ті, хто сприймає ринок як ідеологізовану мету, стали прагнути до свободи: по-перше, протиставивши її рівності, (а часто і справедливості); а по-друге, звівши її до економічної свободи. У свою чергу ті, хто заперечує ринок у якості цінності і самодостатньої мети, виводять

(так само функціонально) зі свого заперечення думку про примат рівності, який протиставляють свободі і зводять, по суті, знову ж таки до рівності економічної. Цей економічний редукціонізм двох головних ідеологій, які протистоять в українському суспільстві, – проринкової і антиринкової, – виступає яскравим виразом загальної кризи цінностей, що не дозволяє визначити сенс буття людини як морального і політичного (а не просто господарюючого) суб'єкта [2].

Соціологічні дослідження засвідчили, що економічне реформування суспільства сприяло переосмисленню громадянами нашої країни багатьох основних цінностей. Тривалий час значення рівності в ідеології і суспільній психології було гіпертрофованим. З позиції “зрівнялівки” в розподілі благ трактувалася, наприклад, соціальна справедливість. Порівняльний аналіз результатів досліджень ставлення населення України, Угорщини, Чехії та Польщі до ринкових засад економіки, які були проведені наприкінці 1990-х рр., свідчать, що сьогодні стало поширюватися розуміння соціальної справедливості як принципів “рівних можливостей” і “досягнень”.

За результатами соціального звіту Інституту Горшеніна 93 % українців, 90 % угорців, 80 % чехів і 82 % поляків погоджуються з тим, що люди, які сумлінно працюють, заслуговують заробляти більше, ніж інші. Більшість респондентів у всіх країнах погодилися також із твердженнями, що “деякі люди є справедливо багатшими за інших, але тільки за умови рівних початкових можливостей у житті” (63 % українців) [1].

Якщо розглядати в цілому тенденції економічного розвитку в Україні та їх вплив на формування ціннісних уподобань, то слід зазначити, що двадцять років, які пройшли з моменту проголошення незалежності, обернулися для України однією із найтяжчих і тривалих у новітній історії депресій.

Одним із найвідчутніших наслідків економічної кризи є суцільне зубожіння населення. Сьогодні українські громадяни вимушені жити на прибутки, які в кілька раз менші від тих, на які вони жили до проголошення незалежності, що безперечно пов'язується з характеристикою соціального самопочуття. Цей момент є свого роду підсумковим, результатуючим компонентом дослідження процесів формування і функціонування комплексу політичних цінностей. Так, Р. Інглехарт вважає, що “стабільність демократії значно сильніше пов'язана із задоволеністю життям взагалі, ніж із задоволеністю життям політичним, тобто з показником, який, здавалося б, має більш очевидний політичний сенс і ставлення до існуючого суспільного порядку” [3].

Сьогодні, за даними соціологічного моніторингу, рівень бідності становить 26,4 %, або 12,5 млн осіб, велика кількість громадян не отримує достойну заробітну плату, а багато кому вона виплачується із запізненням. Велика частка населення не може собі дозволити відвідувати театри, кінотеатри, виставки тощо, не має можливості духовного розвитку через нестачу коштів [4].

Як наслідок, сьогодні маємо суспільство, що живе у світі, який їм не належить. Мова йде про те, що люди ходять повз банки, які належать великому капіталу, магазини великого бізнесу, дивляться на дорогі автомобілі, які ніколи

не зможуть собі дозволити. Таке становище речей несе небезпеку суспільного вибуху і революційний замість еволюційного подальший шлях розвитку. З іншого боку, коли людина, яка не відповідає потрібним критеріям, пробивається на високу посаду, вона починає деструктивні дії щодо ієрархії відповідних призначень таких самих невідповідних людей аж до самого низу, що теж несе соціальну небезпеку.

Значні культурні зрушення, загибель одних культурних форм і породження нових надають суспільній кризі ще більш глибоко внутрішнього, особистісного характеру, породжуючи так звану “кризову свідомість”. До неї належать зазвичай свідомість, яка характеризується такими ознаками: стурбованість, тривожність, страх, невпевненість у завтрашньому дні, явно виражене песимістичне сприйняття дійсності. Ці характеристики свідомості розглядаються як ознаки деморалізації суспільства, яка особливо небезпечна, будучи симптомом “далекодіючих” негативних ефектів.

Особливу роль в утвердженні базових моральних цінностей, які б сприяли поступу українського суспільства на шляху демократії, високого рівня економічного, соціального й культурного розвитку, відіграють політичні лідери. Проблема ефективного політичного лідерства, заснованого та високоморальних християнських цінностях, особливо гостро стоїть у сучасній українській політиці. Любомир Гузар зазначав, що посилення на релігійні цінності ті чи інші кандидати мали б доводити відповідною поведінкою, бо саме в ній виявляється моральний характер кандидата. Не треба боятися говорити про релігійні цінності, не треба соромитися бути релігійною людиною, бо щира релігійність має дуже велику цінність, зокрема і в політичному житті. З історії минулого століття відомо, що після моральної руїни, яку спричинила Друга світова війна, Західна Європа економічно, політично, а головне духовно відродилася завдяки таким глибоко віруючим державним мужам, як: Конрад Аденауер, Роберт Шуман й Альчідо де Гаспері. Сьогодні Україна, яка ще є у процесі відродження після безбожницького лихоліття, потребує людей саме такого формату [6].

Морально-етичні цінності мають визначальну роль у системі реформування політико-економічної взаємодії в сучасному українському суспільстві. Політичний плюралізм, моральність і відповідальність перед своїми виборцями політичних лідерів, справедливий розподіл доходів, який несе в собі соціальну спрямованість економіки, конкурентне середовище й соціальна відповідальність бізнесу перед громадянами можуть реалізуватись лише через відповідні ціннісні орієнтації в суспільстві та в середовищі економічних і політичних еліт.

За іншого випадку посилення майнової і соціальної диференціації, яка вже й так в рази перевищує аналогічні показники порівняно з розвиненими країнами Європейського Союзу і США, та подальше падіння рівня довіри до влади загрожують соціальним вибухом, Тому що система, яка заснована на цінностях безконтрольної влади та нерівномірного збагачення, не може забезпечити стабільного існування ні самій владі, ні задоволення основних політичних та економічних потреб громадянам. Крім того, така система ставить під сумнів сам подальший прогресивний цивілізаційний поступ суспільства.

Глибока соціально-економічна криза загострила проблему низької дієздатності системи соціального захисту населення, що існує в Україні, розширила коло невизначеності та соціальних ризиків.

Основними проблемами соціальної спрямованості економічної політики є:

1. Високі витрати на програми соціального захисту та їх низька ефективність. Державні видатки є незначними у сфері охорони здоров'я порівняно з країнами ОЕСР, де темпи зростання витрат на охорону здоров'я в середньому перевищують темпи економічного зростання у 1,7 разів.

Незважаючи на постійне збільшення абсолютних розмірів соціальних видатків, жодна із соціальних функцій держави досі не реалізується в кількісних і якісних параметрах, передбачених законом, що призводить до розпорощення коштів, марнотратства і втрати можливостей для практичних позитивних зрушень у сфері соціального захисту.

2. Відсутність дієздатних механізмів цільового соціального захисту й допомоги через заплутану та надто розгалужену систему надання соціальних пільг.

3. Відсутність належної нормативно-правової бази, що мала б забезпечити гарантування та регулювання належного рівня і стандартів якості соціальних послуг. Це ускладнює контроль за ефективністю бюджетних видатків соціального спрямування.

4. Погіршення стану соціальної інфраструктури. Концентрація фінансування закладів соціальної сфери переважно на поточних видатках зумовлює хронічне відставання матеріальної бази від потреб надання послуг соціальною сферою на сучасному рівні.

5. Зниження доступності медичного обслуговування. Спроби реформування сфери охорони здоров'я не спричинили позитивних змін, які б мали сталий, системний характер.

6. Поширеність соціального сирітства та дитячої безпритульності. Відсутність дієвого забезпечення прав молодого покоління є суттєвою перешкодою на шляху побудови здорового демократичного суспільства.

7. Прискорені темпи депопуляції. Україна має найвищий в Європі рівень депопуляції: щороку населення країни скорочується на 0,8 – 1 %. У період з 1 січня по 1 вересня 2011 р. кількість населення України зменшилося на 128 тис. осіб [8].

Виразні тенденції зниження якості життя населення України в період фінансово-економічної кризи підтвердили висновки експертів щодо нестійкості моделі соціально-економічного розвитку нашої країни. При цьому відсутність цілеспрямованих структурних реформ і зосередження антикризової політики лише на макроекономічній стабілізації та “пожежному” вирішенні найнагальніших проблем створюють умови для відновлення попередньої моделі розвитку [11].

Отже, основними негативними тенденціями і ключовими проблемами соціальної політики є: загальний низький рівень доходів населення; потужний вплив інфляційного чинника; зменшення ролі заробітної плати у формуванні доходів населення; зростання частки так званих інших грошових доходів населення. Необхідність трансформації економічної ролі держави за умов

глобалізації стає об'єктивною внутрішньою засадою забезпечення пріоритетів національних інтересів на тлі інтеграції у глобальні економічні процеси, що повинно стати основою для подальших досліджень цієї проблематики.

Література:

1. Автопортрет. Україна. Третій щорічний соціологічний звіт Інституту Горшеніна: відношення українських громадян до проблем сучасності. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.com.ua/annuals/2_Avtoportret_Ukraina_2010.html.
2. *Бортніков В. І.* Політична участь і демократія: українські реалії : монографія / В. Бортніков. – Луцьк : Вежа, 2007. – 524 с.
3. *Гаврилишин Б.* До ефективних суспільств : Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові / Б. Гаврилишин ; упоряд. В. Рубцов. – вид. 3-тє, доповн. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.
4. *Головаха Є.* Політична культура українського суспільства (за даними соціологічного моніторингу та міжнародного порівняльного дослідження) / Є. Головаха, Н. Паніна // Українське суспільство 2000 – 2010. Динаміка соціальних змін / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2007. – С. 14.
5. *Головінов О. М.* Загальнотеоретичні засади функціонування державного сектору / О. М. Головінов // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1 (79).
6. *Горбатенко В.* Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко. – 2007. – № 4 (25). – С. 12–16.
7. *Горlach М. І.* Політологія: наука про політику // Підручник / М. І. Горlach, В. Г. Кремьинь. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 840 с.
8. *Гриневецька О. А.* Формування державної соціальної політики в Україні / В. А. Ілляшенко // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – № 1.
9. *Кубліков В. О.* Вдосконалення механізмів державного регулювання соціального розвитку України / В. О. Кубліков, В. О. Меленюк // Економіка та держава. – 2009. – №2.
10. *Кузьменко Л. Г.* Либерализм и экономика / Л. Г. Кузьменко, А. Г. Мовсесян. – М. : Логос, 2003.
11. Право соціального забезпечення : навч. посіб. / [П. Д. Пилипенко, В. Я. Буряк, С. М. Синчук та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка]. – К. : Ін Юре, 2006.
12. *Сергієнко О.* Соціальна політика в сучасному світі та Україні / О. Сергієнко // Україна : аспекти праці. – 2010. – № 1.
13. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права. Підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2011. – 520 с.
14. *Сиденко В. Р.* Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие : украинская модель : у 2 т. / В. Р. Сиденко. – К. : Феникс, 2008. – Т. 1 : Глобализация и экономическое развитие.
15. *Фукуяма Ф.* Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. М. Б. Левина. – М. : АСТ ; Ермак, 2004.

Надійшла до редколегії 10.12.2012 р.